

EGER VÁROS TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI VISZONYAI 1918–1919-BEN

MOLNÁR DÁVID

Előzmények

A századelő egri társadalma

A kiegyezést követő évtizedek népességyarapodásának köszönhetően Eger lakossága 28. 052 főt számlált a történelmi Magyarország utolsó népszámlálásán. A foglalkozási szerkezet szerint a helyi társadalom több mint 30%-át az agráriumból, több mint negyedét pedig az iparból élők alkották. Egerben nagy számban volt jelen a „szabadfoglalkozásúként” feltüntetett értelmiség is, mely az össznépesség 9,7%-át alkotta. Szintén magasnak mondható a házicselédék aránya, kik eltartottjaikkal az összlakosság 5,5%-át alkották. A nyugdíjas vagy más passzív jövedelemből élő lakosság 8%, a városban állomásozó több mint ezer katona pedig (kiket az adatfelvétel során elkülönítettek a helyi kötődésűektől) eltartottjaikkal együtt a népesség 5%-át alkotta.¹

A helyi társadalom vezetői műveltségük és képzettségük, valamint befolyásuk folytán az oktatásban, a közigazgatásban, valamint az egyházi és üzleti életben elhelyezkedő személyek voltak. A város 100 kataszteri holdnál nagyobb birtokaiból szintén ez a csoport részesült leginkább. Az 1895-ben készített országos mezőgazdasági üzemstatistika szerint az Eger és környékén található földek mintegy 23%-ának az egri érsek és káptalan volt tulajdonosa, vagy haszonbérletre.² A földbirtokosokon kívül nagy befolyása volt még a 20 embernél több munkást foglalkoztató üzemtulajdonosoknak és pénzintézet vezetőknél. Kiegészülve más (vasúti, postai stb.) tisztviselővel arányukat az összes kereső nagyjából 30%-ára becsülhetjük.

¹ Magyar Statisztikai Közlemények 48. kötet. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész. 6, 9. ill. 374.

² A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. rész. 290.; ill. A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. rész. Gazdacímtár, 200-201.

	Összklakosság létszáma	%	Kereső népesség létszáma	%
Őstermelő	8 915	33	3463	27
Ipar	7 471	27	3546	27
Bányászat	6	0	1	0
Kereskedelem és Hitel	1 998	7	891	7
Közszolgálati és Szabadfoglalkozású értelmiségi	2 611	9	1065	8
Közlekedés	951	3	276	2
Napszámos	338	1	179	1
Házi cseléd	1 482	5	1 266	10
Véderő	1 392	5	1 242	10
Egyéb	2 885	10	1 010	8
Összesen	28 052	100	12 942	100

Az összlakosság és a kereső népesség jövedelemforrás szerinti megoszlása
(Magyar Statisztikai Közlemények 48. kötet. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész. 374.)

A középrétegek nem túl széles táborába sorolhatjuk a 20 kataszteri hold fölötti nagygazdákat, illetve a 10 és 20 kataszteri hold közötti földdel bírót, valamint az 5 és 10 hold közötti birtokkal rendelkező parasztok azon csoportjait, akik bérmunkavállalás nélkül is képesek voltak önálló háztartás vezetésére. Ide sorolhatjuk az egy-két segédet foglalkoztató iparosokat és üzemtulajdonosokat. Hagyományosan nagy befolyása volt a város életére a kispolgári életmódot folytató hivatalnok rétegnek is. Gazdasági súlyuk ezzel szemben már kevésbé volt meghatározó. A kiegyezést követően az egri kispolgárság anyagilag nehezebb helyzetbe került, valamint ezzel egyidőben a nagyipar sem tudott tartósan megmaradni a területen.³ Az 1870-es években kiépülő fő közlekedési útvonalak elkerülték a várost, a kiegyezés által lehetővé vált tőkés fejlődést pedig a helyi polgárság nem tudta javára fordítani. A felsorolt társadalmi csoportok összességében az egri keresők 18-20%-át alkották.

Eger legszegényebbjait, és a közügyekbe legkevésbé beleszóló csoportjait a napszámosok, cselédek és ipari munkások alkották. Bár anyagi-, lakhatási- és egyéb életkörülményeik szempontjából közel azonosnak tekinthetők, későbbi politikai jellegű kollektív tevékenység csupán az egri dohánygyárban és a nagyobb nyomdákban dolgozó munkásokra volt jellemző.

A foglalkozási szerkezetből adódó társadalmi struktúra hatással volt a város hatalmi-politikai berendezkedésére. Ennek egyik eklatáns példája, hogy

³ Nagy, 1979. 291

a 19. század végére új mozgalmak jelentek meg Egerben. A 19. század utolsó negyedéig elsősorban a középosztály tehetősebb csoportjait, a klérust és az értelmiséget magába foglaló, a '48-as függetlenségi eszmét képviselő városi kaszinóról beszélhetünk.⁴ Új jelenségnek számított Egerben, hogy a filoxéra pusztítás⁵ nyomán nincstelenné váló egri szőlőművelő parasztság, valamint a kialakuló piacgazdaságban hátrányba kerülő kisiparos réteg is szerveződni kezdett. Egy részük az érseki nyomda dolgozói által életre hívott szociáldemokrata mozgalomban adott hangot politikai és szociális jellegű követelésének, míg másik jelentősebb részük az érsekség által eszmeileg és anyagilag támogatott keresztényszocialista szervezetekben igyekezett sorsán javítani. Ez utóbbinak azonban a politikai agitáció helyett a vallásos közösség szervezés és a fiatal iparos tanoncok taníttatása volt fő célja.⁶ A kézműiparból és agráriumból élők támogatása mellett az egyház kevésbé vett tudomást a létszámában ugyan kevesebb, mégis meghatározó gyári munkásság helyzetéről, így a 20. század elejére a munkásmozgalom két szárnya, az érsekség által támogatott keresztényszocialista, valamint a szociáldemokrata párt tagjait is magába foglaló munkásegyletek közötti ellentét kiéleződött.

Az első világháború hatása

A virágzó mozgalmi életre károsan hatott a kitörő első világháború. Az egyesületek tagságának zömét besorozták és kezdtek kialakulni a törésvonalak az Egerben maradt aktívan politizáló táboron belül is. Egy részük a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és '48-as Párt táborába csatlakozott.⁷ Közéjük tartozott a közügyekben egyre nagyobb befolyással bíró egri ügyvéd, Vass János is, kinek pályája az 1917. június 6-án megalakuló Választójogi Blokkot követően ívelt felfelé, köszönhetően annak, hogy Károlyi Mihály személyes jóbarátja, és haláláig elszánt híve volt.⁸ Az 1918 áprilisában megalakuló Wekerle-kormányval szemben Károlyi és köre továbbra is határozott ellenzéki magatartást tanúsított, azonban a nyári választások során komolyabb befolyásra kellett szert tenniük az országos politikában. Küzdelmük egyik fő színtere Eger lett, ahol Vass megverte a kormánypárti minisztert, gróf Zichy Jánost és ezáltal bekerült az országgyűlésbe.⁹

⁴ Breznay, 1934. 5-6.

⁵ Egyes számítások szerint az 1888-ban a szőlővel beültetett föld nagysága 3985,30 kataszteri hold volt, ami 1895-re 320-ra csökkent. Azaz hét év alatt az egri szőlők több mint 92%-a kipusztult. A megkezdődő rekonstrukció csak 1920-as évekre érte el az 1888-as szintet. Lásd: Kozári, 1982. 136.

⁶ Az egri Kath. Legényegylet működése az 1860-dik év szeptember 8-án tartott ünnepélyes megnyitásától 1861-dik év végéig. Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1862. 3.

⁷ Romsics, 2005. 110-111.

⁸ T. Boros, 1929. 460.

⁹ Hajdu, 1978. 263.

Mindeközben az egri lakosságot a háborús hátország nehézségei sújtották. A háború négy éve alatt közel 900 százalékos volt az árak emelkedése. A reálbérek ezzel együtt óriási mértékben zuhantak.¹⁰ A szegényparasztok körében a háború harmadik évére már egyértelműen tapintható volt a feszültség. Az alispán 1917. május 24-én kelt levelében utasította a vármegye polgármestereit és főszolgabíróit, hogy fokozott figyelemmel legyenek a mezőgazdasági munkások és cselédek iránt, az esetleges zavargásoknak pedig legszigorúbb eszközökkel vegyék elejét.¹¹

Az élelmiszertermelést is folytató kis- és középbirtokos parasztság azonban a rekvirálások gyakorivá válásáig nem mutatta jelét az elégedetlenségnek. A bor- és szőlőtermeléssel foglalkozó gazdák, és annak értékesítését végző kereskedők a háborús évek alatt akár kisebb vagyona is szert tehettek. A szüreti időszakot követően a sajtóban hadikölcsön jegyzésére bíztatták őket¹², de az élelmiszertermelés más formáival foglalkozó parasztság is szerencsésebbnek mondhatta magát. Amikor 1917 októberének végén a közéleti és népjóléti minisztérium valamennyi városban népkonyhák felállítására adott utasítást, a város vezetői azzal utasították el a kérést, hogy „(...) Inkább olyan helyen van ennek az intézménynek létjogosultsága, ahol nagy ipartelepek vannak és a városi lakosság egy jelentékeny hányadát a szegény ipari munkásság alkotja, de a mi jól kereső földművelő munkásságunk, amely részben maga is termelő még, idegenkedik a népkonyha gondolatától, mert nincs is igazán rászorulva.”¹³

Az ipari dolgozók körében a nyomdászok vezetésével a század elejétől szerveződő politikai mozgalom a világháború idején elhalt és hasonló sorsra jutottak az érsekség oltalma alatt álló szervezetek is. Az elhúzódó háború és a hátországban tapasztalható gyorsan romló életkörülmények a dohánygyári dolgozókat sarkallta elsőként aktív szervezkedésre.¹⁴ A háború hatására a dohánygyár nem túl nagy számú férfimunkásainak száma tovább csökkent, így az 1917 tavaszától sűrűsödő tüntetések élén elsősorban a gyár munkásnői álltak. A tüntetések hírére az MSZDP agitátorokat küldött a nyár végén Egerbe, akiknek közreműködésével megalakult a dohánygyári munkások szakszervezete.¹⁵ A megalakulást követően a dolgozók október 11-én beszüntették a munkát.¹⁶ Az érsekség befolyása alatt álló helyi sajtó tudósításaiban rendre arról olvashatunk, hogy a munkásnők nem béremelésért vagy jóléti intézkedésekért sztrájkoltak, hanem azért, hogy zárják ki a gyárból azokat, akik nem csatlakoztak a frissen létrejött szakszervezetükhöz (kb. 15-20 fő).¹⁷ A papság megnyil-

¹⁰ Berend T.-Szuhay, 1973. 158.; ill. Bihari, 2008. 94-96.

¹¹ Nagy, 1969. 25.

¹² Egri Újság, 1917. november 30. 3.

¹³ Nagy, 1969. 26-27.

¹⁴ Nagy, 1955. 3-4.

¹⁵ Szecskó, 1962. 65.

¹⁶ Egri Újság, 1917. október 11. 3.

¹⁷ Egri Újság, 1917. október 12. 2.

vánulásaiban a keresztény-szociális egyletek jótékony szerepét hangoztatta és elítélően nyilatkozott a sztrájkról, melynek fő célkitűzése egy gyárban megtartandó népgyűlése lett volna.¹⁸ Erre azonban nem került sor. A dohánygyári munkásnők a háború végéig kisebb-nagyobb megszakításokkal a város eldugottabb helyein gyülekeztek.¹⁹

A polgári demokratikus forradalom Egerben

Néhány kisebb atrocitástól eltekintve Eger lakossága visszafogottan és méltóságteljesen ünnepelt a forradalom napjaiban. November 1-től kezdve szinte mindennap több ezer fős tömeg vonult fel a város utcáin, éltetve a forradalmat, és elsősorban a békét. Vass János vezetésével a helyi Függetlenségi és '48-as Párt közgyűlést tartott október 28-án az egri Korona szállóban, melyen deklarálták Károlyi Mihály mellett való kiállásukat és megválasztották az Egri Nemzeti Tanács tagjait is. November első napjaiban önkormányzati szinten is megalakultak a legfőbb döntéshozó szervek. A városi tanács elfogadta a Budapesten országos hatállyal meghozott intézkedéseket, majd november 3-án megalakult az Egri Nemzeti Tanács. Az új tanács megválasztotta a város legfőbb irányítótestületét, a végrehajtó bizottságot, melynek élén Jankovics Dezső Eger polgármestere, dr. Alföldi Dávid ügyvéd, valamint Babocsay Sándor az egri ügyvédi kamara elnöke és a Hevesvármegyei Hírlap főszerkesztője, illetve Millitzer Gyula, Eger leggazdagabb szőlőbirtokosa állt. Rajtuk kívül a huszonegy fős végrehajtóbizottság tagjai között valamennyi politikai irányzat képviselői is megtalálhatók voltak. Társadalmi összetételét tekintve azonban csupán két munkás és két földműves, valamint három katona tagja volt, míg a többiek a városi közgyűlésből is ismert jómódú polgárok és értelmiségiek voltak.²⁰ A frissen felálló bizottság rögtön intézkedni kezdett a rendfenntartás és a közellátás biztosításának, valamint a hazatérő katonák elszállásolásának érdekében. Ezzel egy időben a Magyar Nemzeti Tanács a magyar kormánnyal együtt Heves-, Borsod-, és Nógrád Megye teljhatalmú népbiztosának nevezte ki Vass Jánost. Heves vármegye új főispánja a szabadkőműves Módly László, az érseki jogakadémia '48-as szemléletű egykori tanára lett. Az alispáni széket továbbra is Isaák Gyula foglalta el.

Az euforikus ünneplés közepette egy-két rendbontás történt csak Egerben. A vármegye más területeiről érkező hírek azonban indokoltá tették a szigorúbb rendfenntartó intézkedéseket és szervezeti reformokat. Az incidensek megelőzésének érdekében a bor városában bezáratták a kocsmákat és beszüntették az italmérést. A rendfenntartás érdekében november 2-án Isaák Gyula alispán körrendeletében utasítást adott a város rendjét biztosító rendőrség és csen-

¹⁸ Egri Újság, 1917. október 18. 3.

¹⁹ Egri Újság, 1917. október 28. 2.

²⁰ Nagy, 1978. 321.; ill. Egri Újság, 1918. november 5. 2.

dőrség mellett a polgárőrség felállítására. A polgárőrség egyrészt önkéntes civilekből, másrészt hazatérő katonákból tevődött össze, szervezetileg pedig a helyi tisztikar koordinálta, így élére az alig egy hónapja orosz hadifogságból hazatért Mészöly Géza került.²¹

November 5-én, utolsóként az egri érsek is felesküdt a Nemzeti Tanácsra.²² Még az érsek esküje előtt Csernoch János hercegprímás november 1-én kelt körlevelében elismerte a népkormányt, bár az egyház támogatásáról nem biztosította azt.²³ Szmrecsányi Lajos, egri érsek ekkor a fővárosban tárgyalta a legfőbb egyházi vezetőkkel, miközben több levelében hasonlóképp üdvözölte a város „új” vezetését. Hogy elkötelezettségét bizonyítsa, magára vállalta a háborúban elesett egri özvegyek és árvák anyagi támogatásának egy jelentős részét.²⁴ A szombathelyi és nagyváradi püspökkel folytatott levélváltásában ugyanakkor célzott arra, hogy a katolikus egyház valószínűleg rosszabb helyzetbe fog kerülni az új Magyarországon.²⁵

Az egyházmegye távolabbi részéről érkező levelek igazolták az érsek aggodalmát. A falvakban gyakorivá váló atrocitások célpontjai több esetben papi személyek voltak.²⁶ Az egri egyházmegyében ez korántsem volt olyan mértékű, mint mondjuk az ország középső részén vagy Erdélyben, ahol az atrocitások etnikai ellentétekkel is párosultak. Voltak azonban olyan egyházi személyek is (főleg az alsópapság körében), akik támogatták a forradalmi változásokat. 1918 november 5-én Egerben is megalakult a helyi Nemzetőrség, melyhez sok kispap csatlakozott. Az Egri Újság szerint *„éjszakánként buzgón végezték az őrszolgálatot a városban s az éjszaka sötétjében megmeg villantak a szuronyok az imádságos papi reverendákon.”*²⁷

Az egykor virágzó mozgalmi életet élő keresztény szocialista mozgalmak azonban nem alakultak újjá. Sőt, az elkövetkező hónapokban a szociáldemokraták tábora felduzzadt, az egyház részéről pedig sűrűsödtek a munkások valáellenességéről szóló vádak. Ugyanakkor a forradalom első napjaiban a szociáldemokraták egyik legmeghatározóbb képviselője, Fischer Manó helyezkedett az osztályok közötti béke álláspontjára, amikor kijelentette, hogy *„ő szegény ember, de a mai időben megvédi mindenki vagyonát, legyen az akár az egri érsek is.”*²⁸

²¹ Nagy, 1969. 33.

²² Egri Újság, 1918. november 6. 2.

²³ Tengely, 2011. 55-58.

²⁴ Az érsek erről szóló levelét közli: Egri Újság, 1918. november 5. 3.

²⁵ Tengely, 2011. 62.

²⁶ Uo. 16.

²⁷ Egri Újság, 1918. november 6. 2.

²⁸ Egri Újság, 1918. november 5. 2.

A közállapotok

A kezdeti lelkesedést követően főként az élelmezés hiányosságából adódóan egyre tapinthatóbbá vált a feszültség az év végére. A közállapotokról szóló alispáni jelentésekben a közbiztonság romlásán kívül további komoly problémaként van feltüntetve, hogy az egész vármegyében (így Egerben is) az emberek egész egyszerűen nem akarnak dolgozni. Többségük a várva várt földreformtól szerzett birtokon szeretett volna már gazdálkodni. Hiába figyelmeztette az egri szociáldemokrata párt is a helyi földműveseket, hogy a reform csak úgy valósítható meg, „*ha mindenki békésen dolgozik és nyugodtan várja a népkormány döntését.*”²⁹ A földek műveletlenül álltak megye szerte, ez pedig kilátásba helyezte, hogy tavasszal éhínség törhet ki, mely az akkori feszült társadalmi légkörben a legtöbb vezető aggodalommal töltötte el. Mindemellett 1918 novemberében közel hatvanezer katona tért vissza Heves vármegyébe, akiknek ellátása a tél elején a megye valamennyi élelmiszer tartalékát megkövetelte. Az alispán a katasztrófa elkerülésének érdekében többször felterjesztéssel élt a közéletmezési minisztériumhoz,³⁰ melynek államtitkára november 12-től az egri politikában jól ismert Vass János volt.³¹

Komoly problémát jelentett az is, hogy az alkoholra vonatkozó korlátozások ellenére élénken folyt az italmérés, aminek köszönhetően az Egri Újság szerint „*a kültelki korcsmákban egész nap állandó nagy ivások folynak s Eger tele van dülöngöző, részeg és duhaj emberekkel.*” Az alkohol elleni harc a rendőrségnek is komoly munkát jelentett, amit bizonyít, hogy 1918 decemberének elején tizenöt kocsmáros ellen indítottak eljárást, akik csészékben, teának álcázva mértek bort.³²

A legkomolyabb problémát tehát a már említett általános munkamorál, és az ezzel szoros összefüggésben lévő munkanélküliség jelentette. Az ipari dolgozók jelentős része ekkor kezdett szervezkedésbe a szociáldemokrata párt vezetésével, hogy a létrejövő „szakegyletek” tagjaiként lehetőleg könnyebben juthassanak munkához. A szakegyleti tagság védeltséget, a munkavállalásnál előnyt és ebből kifolyólag anyagi juttatásokat is jelentett.³³

Ugyan a parasztság körében is jött létre hasonló szervezet, többségük életkörülményeik javulását a november óta napirenden lévő földreformtól remélte. A földkérdés hosszúévek óta egy neuralgikus pont volt a magyar társadalomban. Megoldásként a kisajátított földekből egy-egy család ellátására alkalmas kis- és középbirtokokat hoztak volna létre.³⁴ Csak kevés, az egri földbirtokviszonyokkal tisztában levő szakember volt, aki igyekezett

²⁹ Egri Újság, 1918. december 10. 3.

³⁰ Egri Újság, 1918. december 10. 1.

³¹ Hajdu, 1968. 84.

³² Egri Újság, 1918. december 1. 2.

³³ Csiffáry, 1977. 223-247.

³⁴ Romsics, 2005. 118.

felhívni a figyelmet a város sajátosságaiból adódó helyi földbirtokviszonyokra és a reform várható problémás hatására.

Az Egeri Nemzeti Tanács megbízásából 1919. decemberének elején felirat készült a problémáról a népkormány számára. Ennek lényege az volt, hogy a reformtervezetben meghatározott méretű földek a város határában nem voltak. Továbbá, hogy a szóban forgó földek szinte kizárólag nem szántók voltak, hanem a város földművesei kezén lévő szőlők. Az Eger környékén is megtalálható közlegelőkön ugyan folyt búza és takarmány termesztés, a reform azonban ezeket nem érintette. Az egeri parasztok földéhségét így a felirat értelmében a szomszédos falvak határában található földekkel lehetett volna enyhíteni. Ezekben a falvakban a kevés számú földműves már rendelkezett elegendő földdel, de a területek túlnyomó része az egeri érsekség és káptalan kezén volt.³⁵ A Római Katolikus Püspöki Kar november 20-án tartott értekezletén ugyan felajánlotta a birtokában lévő és arra alkalmas birtokokat elosztásra, de azok elhelyezkedését nem jelölte meg pontosan.³⁶ Búza Barna földművelésügyi miniszter december 16-án kelt válaszában, megnyugtatta az Egeri Nemzeti Tanácsot, hogy elviekben támogatja az egeri parasztok azon igényét, hogyha úgy adódik a város határától távolabb eső egyházi földekből kapjanak birtokot a földosztás során. Kikötötte azonban azt is, hogy ennek végrehajtása során a falvak parasztjai nem szenvedhetnek hátrányt és hogy a kérdés részleteire vonatkozólag tárgyalások szükségesek. Ezek a tárgyalások meg is indultak, de az ügyben leginkább érintett egeri érsek helyett a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel.³⁷

Az Egerben is egyre nagyobb támogatásnak örvendő szociáldemokrata párt földosztásra vonatkozó koncepciója sokkal radikálisabb volt. Ők valamennyi közép- és nagybirtok kisajátítását látták szükségesnek, valamint azok szétosztása helyett a földek egyben tartását és szövetkezeti formában való megművelését. Az 1919. február 15-én elfogadott földreformtörvényben a mérsékeltebb álláspont érvényesült. Ennek értelmében az 500 holdnál nagyobb világi és 200 holdnál nagyobb egyházi birtokok kerültek kisajátításra. A kisajátított földek parcellázására azonban, Károlyi Mihály Kápolnai birtokán történ demonstratív ceremóniát leszámítva, nem került sor.³⁸

A forradalmi tábor

Az 1918 őszi forradalomnak köszönhetően az egykori munkás, földműves, egyházi és polgári egyesületek mellett új szervezetek és pártok is alakultak. Az egeri kaszinó épületében működött december 1-i megalakulásától az egeri Polgári Radikális Párt.³⁹ Ezt a pártot olyan egykori függetlenségi pártiak alapították,

³⁵ Egeri Újság, 1918. december 4. 2-3.

³⁶ Szemere, 1963. 61.

³⁷ Egeri Újság, 1918. január 10. 1.

³⁸ Romsics, 2005. 117-118.

³⁹ Egeri Újság, 1918. november 22. 3.

akik már 1918. novemberében csatlóztak Károlyi Mihályban és az általa képviselt pacifista politikában. Vezetői Alföldi Dávid és Militzer Gyula, a Nemzeti Tanács megalakulása óta annak végrehajtóbizottságának is tagjai voltak. A felbomló Károlyi-párt, a gyenge lábakon álló Polgári Radikális Párt mellett a legbiztosabb tényezőnek a Szociáldemokrata Párt kezdett látszani. Míg a szociáldemokraták a város szegényebb munkásait és parasztjait, addig a polgári radikálisok elsősorban a polgári rétegeket és a város nőit célozták meg programjukkal.⁴⁰

A politikai programok közötti különbségek 1918 végén még nem okoztak konfliktust, sőt a pártok tagjai úgy gondolták jótékonyan hatnak egymás politikai és társadalomszervező munkájára. A polgári radikálisok a szociáldemokratákra, mint „fegyvertársakra”⁴¹ tekintettek kezdetben. Olyan partnerekre, akik ugyan más társadalmi helyzetű emberek politikai akaratát reprezentálják, ugyanakkor partnerek az új Magyarország létrehozásában. Ahogy a párt egyik fő szervezője kiemelte: „Tanuljon a középosztály a magyar, dicső szociáldemokrata párttól. Tömörüljön a középosztály a polgári radikális pártban, hogy a magyar szociáldemokrata párt párhuzamos politikai utón haladással a polgársággal dolgozzon a becsületes munka országának felépítésében.”⁴²

Az ellentétek azonban hamar kezdtek kirajzolódni. Alföldi Dávid vallásellenességgel támadta a szociáldemokratákat,⁴³ ami egy Egerhez hasonló klerikális központban súlyos vádnak minősült és alkalmas volt arra, hogy a város elégedetlen, ugyanakkor továbbra is vallásos lakóit elriassza a baloldaltól. Válaszul a szocdemek azzal vádolták a radikálisokat, hogy nem is rendelkeznek valós politikai programmal, csak vádaskodnak, pártjukban pedig helyet engednek reakciós személyeknek.⁴⁴ Az ellentét érdekessége az is hogy, a polgári radikálisok pártjában több izraelita tag volt, akiket a szociáldemokraták sokszor antiszemita vádakkal illettek.⁴⁵ Végül tavaszra a polgári radikálisok teljesen súlytalanokká váltak, míg az SZDP-n belül felerősödtek a szélsőséges, néhol valóban vallásellenes és antiszemita hangok.

Mivel magyarázható a baloldal megerősödése Egerben? A szociáldemokrata párt már azzal nagy népszerűsége tette szert, hogy a hazatért lakástalan katonáknak és a város munkanélkülieknek lakhatást és ellátást biztosított az időközben újra megnyílt egykori munkásotthonukban. Az egeri társadalom legkiszolgáltatottabb rétegjeinek való segítségnyújtás sokkal több embert szólított meg, mint a polgári radikálisok nőket emancipáló, és vékony polgári középosztályra támaszkodó politikája. Másrészt a szociáldemokrata párt a különböző

⁴⁰ MNL HML IV-417/60. 2344. 23.

⁴¹ Egeri Újság, 1918. december 3. 1.

⁴² Egeri Újság, 1918. november 22. 3.

⁴³ Egeri Újság, 1918. december 11. 3.

⁴⁴ Egeri Újság, 1919. január 20. 1.

⁴⁵ MNL HML IV-417/60. 2344. 23.

szakmák dolgozóit tömörítő szakegyletek létrehozásával igyekezett biztosítani társadalmi bázisát.⁴⁶

A következő hónapokban valamennyi szakma létrehozta saját érdekvédelmi csoportját, melyek megalakulásukkal egyidőben kinyilvánították belépésüket a szociáldemokrata pártba. 1919. január 2-án a létrejött szakegyletek összefogását és koordinációját végző, elviekben független, a gyakorlatban viszont a szociáldemokratákat támogató Egri Szaktanács.⁴⁷ A szakegyletek létrejöttének és csatlakozásának, valamint a társadalmi bázis növekedésének köszönhetően a szociáldemokrata párt befolyása a Nemzeti Tanácson belül is megnőtt. Az 1919. január 13-án létrejövő földműves- és kiskgazda szakegylet⁴⁸ közel négyezer főt számlált.⁴⁹ A január 16-án felálló katonaszakszervezet⁵⁰ megalakulásával a forradalmak történetének két legmeghatározóbb csoportja, a katonaság és a helyi parasztság egy része (főleg a kis- és középbirtokosok) is beállt a szociáldemokrata párt mögé. További komoly tényezőt jelentett a közlekedésben betöltött szerepük folytán stratégiai fontosságú vasutas szakegylet létrejötte.⁵¹ Hamar követték példájukat Eger város alkalmazottai, valamint az egri Bortermelő Szövetkezet is.⁵²

A szociáldemokrata párt megerősödésével együtt kezdett körvonalazódni egy kommunista sejt is. A mérsékelt baloldali politikát támogatók mellett feltűnt egy-két nyíltan kommunista szereplő is. Ilyen volt a földmunkások szakszervezete élén álló, helyi „parasztpolitikust” megtestesítő Szepesi András⁵³, valamint az orosz hadifogságból, vagy épp közvetlenül a polgárháborúból hazatérő személyek egy csoportja. Az őszirózsás forradalom hírére az OK(b)P (Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt) Magyar Csoportja konferenciát tartott, melyen határozat született a Magyarországi Kommunista Párt létrehozásáról. A határozat értelmében egyes kommunisták hazautaztak Magyarországra, ahol november 20-án Budapesten megalakították a pártot.⁵⁴ Köztük volt az egri Németi Lajos is.

A „Neszvadba” néven született Németi, aki könyvkötőként jól ismerte a század elején szerveződő munkásmozgalmat, apja műhelyében dolgozva maga is bekapcsolódott a nyomdászok szervezkedésbe. Forradalmi nézetei miatt szembe került mélyen vallásos és szigorú apjával. Oroszországi hadifogsága idején, jelezve szakítását családjával, nevét „Németire” magyarosította és a moszkvai

⁴⁶ Kolacskovszky, 1969. 13.

⁴⁷ Csiffáry, 1981. 68.

⁴⁸ Egri Újság, 1919. január 14. 2.

⁴⁹ MNL HML V-72/b/5.

⁵⁰ Egri Újság, 1919. január 17. 1.

⁵¹ Egri Újság, 1919. február 18. 2.

⁵² Csiffáry, 1981. 68.

⁵³ Csiffáry, 1981. 64.

⁵⁴ Milei, 1958. 165-166.

aggitátorképző elvégzése után aktívan résztvett a zajló polgárháborúban.⁵⁵ Novemberben hazatért Magyarországra és az őszirózsás forradalom hónapjaiban javarészt Budapesten tevékenykedett.⁵⁶ A KMP lapjaként megjelenő Vörös Újság egyik megalkotója volt, valamint december 21 és január második fele között többedmagával Leninnél járt követként, hogy személyesen tájékoztassa a magyarországi szervező munka eredményeiről. Hazatérését követően a párt vezetősége többször küldte Egerbe, hogy a város ismerőjeként támogassa a legjelentéktelenebb politikai erőnek számító kommunista csoport szervezkedését, azonban a KMP-nek akkor és később sem jött létre hivatalos helyi szervezete.⁵⁷

Ez a radikálisan baloldali, az oroszországi bolsevizmus által inspirálódott társaság a helyi szociáldemokrata párt legszélsőségesebb csoportját jelentette. 1919. január 22-én ez a maroknyi ember először tartott hivatalosnak mondható találkozót Fischer Jenő (a szociáldemokrata Fischer Manó testvére) tulajdonában lévő főtéri Otthon Kávézóban.⁵⁸ Köztük volt a már említett Szepesi András, a katonaság körében agitáló Czvancziger Lajos, valamint a január 12-ei szociáldemokrata népgyűlésen provokatív beszédével fellépő és a mérsékelt szocdemek ellenszenvét kiváltó egykori kőműves, Jaksi Ferenc.

A január 15-én bolsevik mintára létrehozott Egri Munkástanács egyik fő feladatákként határozta meg egy polgárőrségnél sokkal hatékonyabb, főként önkéntes szakszervezeti tagokból álló rendőrség megszervezését. A közel kilencven főt számláló egység koordinációját Czvancziger végezte, aki minde mellett folyamatos átnevelő, agitációs munkát végzett az egri tisztek körében is.⁵⁹ Munkájának köszönhetően hamar szembekerült mind az egykori polgárőrség vezetőivel, mind pedig az egri katonatisztek jelentős részével.

Az ellenforradalmi tábor

A Monarchia hadseregében szocializálódott hivatásos katonatisztek jelentős részének világháborús és hadifogoly tapasztalatainak köszönhetően volt fogalma a kommunizmusról. Az egri polgárőrséget vezető Mészöly Géza és barátja, az egri laktanyát irányító Milassin Kornél például együtt raboskodott az omszki fogolytáborban Kun Bélával és társaival. Miután többszöri kísérletet követően sikerült hazaszökniük Milassin levelet írt a hadügyminisztériumnak Kun Béla felforgató tevékenységéről.⁶⁰ Barátja, az 1918 novemberében megalakuló polgárőrség élére kinevezett Mészöly Géza sem volt jobb véleményrel a kommunistákról, köszönhetően annak, hogy a Munkástanács szárnya

⁵⁵ Csiffáry, 1981. 70.

⁵⁶ Dancza, 1969. 324.

⁵⁷ Nagy, 1955. 11.; Ill. Tóth, 2019. 13-40.

⁵⁸ Németi, 1972. 45-46.

⁵⁹ Kolacskovszky, 1969. 15-16.; ill. Csiffáry, 1981. 64.

⁶⁰ Egri Népújság, 1959. febr. 20. 3.

alatt felálló rendőrgárda 1919 februárjának végére már sokkal inkább a tanács fegyveres testületeként és nem rendvédelmi szervként működött. Az addigra teljesen szétforgácsolódott, Mészöly által vezetett polgárőrséget március 1-én feloszlatták.⁶¹

Az ellenforradalmi tábor másik, kevésbé aktív csoportjának a klérus volt tekinthető. Az alsópapság körében sokan lelkesen álltak be a Nemzetőrség soraiba, de az egykori vallásos szervezeteket is megérintette a forradalom szele. Az Egri Katolikus Legényegylet 1918 novemberében tartott közgyűlésen az együletet Ifjúsági Körre nevezték át, mely ellen az egyesület atyja, a helyi keresztényszocializmus ikonikus alakja, Dr. Nagy János hevesen tiltakozott. Egy hónappal később azonban a szervezet újra megbénult és csak 1920-ban folytatta tovább működését.⁶²

Míg az ipari dolgozókat a szociáldemokráciának sikerült megnyerni, addig a parasztság szervezettebb része kezdetben jobban vonzódott az egyház támogatását élvező csoportosulásokhoz. A forradalmi hevületben még 1918. november 10-én megalakult egy helyi földműves tanács.⁶³ Mozgalmuk alig keltett feltűnést, szerveztlenségük miatt pedig hamar fel is oszlottak. Vallásos világnézettől függetlenül a földkérdést illetően is mérsékelt állapotot képviseltek, mivel a kilátásba helyezett földreform birtokosként kevésbé érintette őket, mint az agrárproletárok tömegeit.

1919. január 19-én létrejött a Berinkey Dénes által vezetett kormány. Károlyi Mihály köztársasági elnök lett, a kormány tagságában pedig személyi változások mentek végbe, mely a politika balratalódást eredményezte. A külpolitikai helyzet, a belpolitikai csatározások, valamint az ellenforradalmi csoportok és kommunisták aktivitása miatt a látszathatalommá váló kormányzat további reformokat fogadott el. Egy ilyen reformpontnak számított az állam és egyház szétválasztását befejező törvények meghozatala. Ez elsősorban a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium szétválasztásában nyilvánult meg, mely bár nem jelentette az egyházi iskolák államosítását, mégis éles ellentéteket eredményezett az iskolai hitoktatás kérdése körül. Az oktatásügyi miniszternek kinevezett ateista Kunfi Zsigmond, a KMP-hez csatlakozó tanítók, és az 1919 elejére szélesre duzzadó szociáldemokrata tábor jelentős része támogatta az iskolai hitoktatás beszüntetését. A vallásügyi miniszter címére a többek által alkalmatlannak tartott egri származású Vass Jánost jelölték.⁶⁴ Vass szerette volna a magyarországi egyházakkal karöltve a kérdést a Közoktatásügyi Minisztériumtól a Vallásügyi Minisztérium alá helyezni, azonban a minisztertanács Kunfi, és az addigra több befolyásos tárcát megszerző (és így a minisztertanácson belül is nagyobb befolyást szerző) szociáldemokraták hatására ezt a javaslatát elutasította.⁶⁵

⁶¹ Egri Újság, 1919. március 1. 2.

⁶² Szecskó, 2010. 42-45.

⁶³ Nagy, 1978. 323.

⁶⁴ Csűrös, 2017. 36.

⁶⁵ Tengely, 2011. 228.

A valláspolitikai intézkedések Egerben végérvényesen kialakították az ellenforradalmi tábor bázisát. Módly László a vármegye alispánja, 1918 telén nyíltan követelte Szmracsányi érsek nyugdíjazását.⁶⁶ A támadások hatására az országosan szerveződő Vallásvédelmi Szövetséghez csatlakozott az egri érsekség. A hitoktatás kérdésében azonban sem a kormányzat, sem az önkormányzatok nem kérték ki az egyházak véleményét. A radikális reformot ellenzők úgy gondolták, hogy bár az erőviszonyok szemmel láthatólag kiegyenlítetlenek, a kérdést a lehető legszélesebb körben lefolytatott vitával kell megoldani.

1919. február 10-ére a városháza nagytermében gyűlést hívtak össze, melyre „vallás és pártkülönbség nélkül” a város valamennyi polgárát meghívták.⁶⁷ Az ülést levezető jogakadémiai tanár, történész Breznay Imre a hatalmas tömeg és a szociáldemokraták obstruktív magatartása miatt a rendezvény beszüntetését szorgalmazta, azonban a jelenlévő főispán tartva a renitensektől átadta az ülés vezetését a szociáldemokrata Kolacskovszky Lajosnak. Azzal, hogy a vita irányítását átadták a szociáldemokratáknak, az érvek ütköztetésének lehetőségére nem nyílt alkalom. A vita résztvevői az ülés végén kiadtak egy nyilatkozatot, melyben üdvözölték Kunfi és a kormány intézkedéseit.⁶⁸

A vallásoktatás körüli vita miatt kialakult ellentétek mellett, a közigazgatás átalakítása is többeket az akkor még szervezetlen ellenforradalmi táborba terelt. Még a választások kiírása előtt, 1919. január 30-án jelent meg a városi „néptanácsok” megalakítását előíró törvény. A törvény igyekezett a polgári kormány bal- és jobboldali ellenzékét egyformán visszaszorítani. Egyfelől szerette volna az egyre befolyásosabb munkástanácsok hatalmát csökkenteni, valamint eleget tenni azoknak a követeléseknek, melyek a törvényhatóságok egykori, „reakciós” személyektől való megtisztítását szorgalmazták. A törvény értelmében a néptanácsok vették át a városokban a törvényhatósági bizottságok és képviselőtestületek, valamint a forradalom napjaiban megalakuló nemzeti tanácsok jogkörét. Eszerint a bizonytalan időpontra tervezett választásokig a kormány által kinevezett népbiztosok jelölik majd ki a néptanácsok képviselőtestületeinek több mint felét, míg a testület többi tagja a városi tanács tisztviselőiből kerül majd ki.⁶⁹

Egerben a pártok egyszerűen nem tudtak megegyezni, hogy mekkora mértékben vegyenek részt az új hatalomban, valamint a helyi munkástanács is ragaszkodott ahhoz, hogy minimum hat hely az általuk delegált képviselőké legyen. A február 24-én megalakuló egri néptanács húsz tagjából végül tizenkettőt Módly László kormánybiztos jelölt ki. Garami Ernő, szociáldemokrata kereskedelmi miniszter személyes közbenjárására⁷⁰ pedig kompromisszum született a munkástanáccsal, így végül a kijelölt tizenkét tagból öt szociálde-

⁶⁶ MNL HML IV-417/60. 2344. 53-54.

⁶⁷ Nagy, 1955. 13-14.

⁶⁸ Egri Újság, 1919. február 9. 1-2.

⁶⁹ Hajdu, 1968. 275-276.

⁷⁰ Egri Újság, 1919. február 25. 3.

mokrata, öt Károlyi-párti és kettő polgári radikális képviselő foglalhatta el helyét az új testületben.⁷¹

A vallásoktatásról szóló vitával egyidőben a baloldali szociáldemokraták támadást intéztek a városi elit egyes tagjai ellen. A szociáldemokraták a még mindig működő munkástanácson keresztül igyekeztek leváltani Trak Géza főjegyzőt és Friedl Gyula rendőrfőkapitányt. Az érsekséggel jó viszonyt ápoló főjegyzőt, és az 1917-es dohánygyári sztrájk leverésében aktívan résztvevő rendőrfőkapitányt elsősorban az árdrágítók és uzsorások elleni megengedő magatartásuk miatt vádolták.⁷² A reakciónak tartott személyeket, így könnyebben lehetett ellenszenvessé tenni a naponta nélkülöző, a város piacain óriási árdrágulásokkal szembesülő lakosok előtt. Egyedül Alföldi Dávid vette védelmébe a főjegyzőt és a rendőrfőkapitányt. Több felszólalásában követelte, hogy azonnal szüntessék be a szakszervezetekkel való együttműködést. A vizsgálat időtartalmára Trakot és Friedlt meghatározatlan idejű kényszerszabadságra küldték.⁷³

1919 januárjától az országos politika balratolódása volt megfigyelhető. A központi hatalom bénultsága, a hagyományos tradíciókat is fenyegető reformok, valamint a baloldaliak karaktergyilkos támadásai és az országot támadó haderők miatt fenyegető anarchia a mérsékelt polgári, birtokos és arisztokrata személyeket ellenállásra sarkallta. Ennek országos jele volt az 1918 novembere és decembere folyamán létrejövő Ébredő Magyarok Egyesülete és a Magyar Országos Véderő Egylet megalakulása.⁷⁴ Egerben az ellenállást választókat inkább a kényszerített vagy önkéntes háttérbe húzódás jellemezte. A Kommün hatalomra jutását követően a különálló ellenforradalmi csoportok azonban egymásra találtak és közösen szervezkedtek a proletárdiktatúra ellen.

Eger a proletárdiktatúra idején

Míg az őszirózsás forradalmat széles tömegek elégedetlensége hívta életre, addig 1919. március 21-én egy szűk csoport kulisszák mögötti, puccsszerű meg egyezése zajlott le.⁷⁵ Az új hatalom ráadásul totális támadást intézett a régi társadalmi, gazdasági és politikai struktúrák, valamint a hagyományos értékek ellen. Ezek az intézkedések Egerben is felduzzasztották az ellenforradalmi tábort, mely hamar konkrét cselekedetekre szánta el magát a Tanácsköztársasággal szemben.

Miután 1919. március 22-én Kolacskovszky Lajos a megyei Munkás- Katona- és Paraszttanács ülésén bejelentette az új kormány megalakulását, megkezdődtek a kulcsfontosságú hivatali pozíciók elfoglalásai. A vármegyét 1918

⁷¹ Nagy, 1969. 88.

⁷² Egri Újság, 1919. március 8. 1-2.

⁷³ Egri Újság, 1919. március 11. 1-2.

⁷⁴ Romsics, 2005. 120-121.

⁷⁵ Uo. 123-124.

novemberétől főispánként és kormánybiztosként irányító Módly Lászlót felszólították hivatala átadására, melyet a szociáldemokrata párt helyi vezetője, Lájér Dezső vett át.⁷⁶ Az alispáni széket, az egykori ügyvéd, újságíró Kolacskovszky Lajos vette át Isaák Gyulától, míg a rendőrfőkapitányi tisztséget Németi Lajos foglalta el. A várost több mint húsz éve vezető Jankovics Dezsőt is felszólították hivatala átadására. Helyére az egykori főszolgabíró, dr. Petrik Jenő került.⁷⁷ A hagyományosnak tekinthető hivatalok lojális személyekkel való feltöltésén túl, a proletárdiktatúra új szervezeti struktúráját vezetett be az önkormányzatok szintjén. Eger élére három tagú direktóriumot állítottak, melyben a három legbefolyásosabb baloldali politikus, Lájér, Németi és Kolacskovszky foglalt helyet. A kommunistákkal való fúziót követően Egyesült Szocialista Pártként, majd március 26-tól már Magyarországi Szocialista Pártként működő kormánypárt egri szervezetét a vasutas szakegylet vezetőjére, Pacsirszka Antalra bízták.⁷⁸

A nagy változások ellenére nem mondható el, hogy a város egykori elitjéhez tartozók teljesen kiszorultak volna a helyi politikából.⁷⁹ A felálló városi direktóriumot felosztották egy ún. „közrendészeti” és egy „közigazgatási” bizottságra. Mindkét csoport hat személyből állt, de míg a közrendészeti bizottságban inkább baloldali, addig a közigazgatási csoportban jogi végzettségük vagy gazdasági tapasztalataik miatt meghatározó polgári személyek foglaltak helyet. Rajtuk kívül mind a két bizottságban megtalálható volt egy-egy katona is.⁸⁰ Pár nappal később egy külön Pénzügyi Direktórium is létrejött, hogy a pénzügyi intézetek kollektivizálására vonatkozó rendeletet végrehajtsa.⁸¹

Változások mentek végbe a karhatalmi szervek soraiban is. Az őszirózsás forradalom eredményeként megszülető önkéntes polgárőrség helyét a munkás- és katonatanácsok felügyelete alá tartozó Vörösőrség vette át, melynek tagjai közül sokan egykori polgárőrök, vagy csendőrök voltak. A Németi Lajos irányította helyi rendőrség hivatalos megnevezése „Vörös Népőrség” lett.⁸² A csendőrség új elnevezése Vörös Őrség lett, de az új tagok toborzásával az egykori csendőr állományt bízták meg.⁸³ Ezzel egy időben az egri helyőrség állomásparancsnoki tisztségét megszüntették, helyette karhatalmi parancsnokot neveztek ki a kommunistákkal egyáltalán nem szimpatizáló Milassin Kornél személyében.⁸⁴

⁷⁶ Nagy, 1969. 124.

⁷⁷ Egri Újság, 1919. március 25. 2.

⁷⁸ Egri Újság, 1919. március 23. 2.

⁷⁹ Egri Újság, 1919. március 27. 2.

⁸⁰ Egri Újság, 1919. március 25. 2.

⁸¹ Csiffáry, 1982. 220-226.

⁸² Egri Újság, 1919. március 30. 2.

⁸³ Nagy, 1969. 143-144.

⁸⁴ Egri Újság, 1919. március 25. 2.

A politikai fordulat a szellemi életet sem hagyta érintetlenül. A március 24-én létrejött Sajtódirektórium megkapta a jogot a különböző falragaszok és plakátok előzetes ellenőrzésére, továbbá szigorúan figyelemmel kísérte a még működő Hevesvármegyei Hírlap és Katholikus Tudósító által megjelentetett cikkeket. Ezzel egyidőben lemondott az Egri Újság főszerkesztői posztjáról dr. Setét Sándor.⁸⁵ Az általa szerkesztett lap új szerkesztője egy budapesti újságíró, Somfai János, Stromfeld Aurél testvére lett.⁸⁶ A lap teljesen elvesztette mérsékelt polgári jellegét, annak hasábjait ekkor már Kolacs kovszky Lajos propaganda írásai töltötték meg.

Az ingatag lábakon álló új városvezetésnek legitimálnia kellett hatalmát. A városi tanács tagjainak megválasztására április 8-án került sor.⁸⁷ Egerben összesen hatvan tanácstagot választottak, a városban felállított négy szavazókörben.⁸⁸ A választható jelöltek a szocialista párt és a szakmai szervezetek jelölték ki.⁸⁹ A választások lebonyolításával megbízott Választási Bizottság tagjai kizárólag a kommunista hatalmat kiszolgáló, és azzal szimpatizáló baloldaliak voltak,⁹⁰ akik emellett helyet kaptak két megbízható társukkal a szavazókörökben működő öt fős Szavazó Bizottságokban is.⁹¹

A választás napján a szavazókörök zárásáig összesen 10. 475 személy (az összlakosság több mint 1/3-a) adta le voksát a szocialisták által meghatározott jelöltekre. A magyar történelem első, mindkét nem számára nyitott választásán az egri voksolók közel 1/5-volt nő. Ahogy az várható volt, a szocialisták által kijelölt hatvan jelöltet az egri szavazók megválasztották. A demokratikus választás látszatát keltő procedúra végül alkalmas volt arra, hogy a város politikai hatalomgyakorlásából kiszorítson valamennyi mérsékelt polgári személyt. A megválasztott tanácstagok valamennyien szakmunkásként vagy katonaként tevékenykedtek, a korabeli politikába belépőt jelentő jogi végzettséggel viszont nem rendelkezett senki. Ez viszont nem jelentette azt, hogy valamennyien szimpatizáltak volna az új hatalommal. Így került a városi tanács tagjai közé a katonaság által jelölt Milassin Kornél, a munkásmozgalom kezdetén nagy presztízszt kivívó, de a radikális baloldaltól egyre inkább eltávolodó Fischer Manó és a női egyenjogúsítás programja miatt sok egri asszony is.⁹²

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Szecs kó, 1968. 21.

⁸⁷ Egri Újság, 1919. április 4. 1.

⁸⁸ Egri Újság, 1919. április 6. 1.

⁸⁹ Egri Újság, 1919. április 7.

⁹⁰ Egri Újság, 1919. április 5. 2.; ill. Kálnoky, é.n. 25.

⁹¹ Egri Újság, 1919. április 6. 1.

⁹² Egri Újság, 1919. április 9. 2.

Intézkedések és retorziók

A Forradalmi Kormányzótanács kiadott rendeleteiben elsőként statáriumot vezetett be, valamint megszigorította a szesztilalomra vonatkozó szabályokat. Nem tudni mekkora felháborodást okoztak az alkohol tilalmára vonatkozó szabályok, mindenesetre beszédes, hogy az egeri zenészek két bizalmit küldtek a városi direktórium elé azzal a céllal, hogy panaszt tegyenek, mivel elmondásuk szerint „*a józan emberek nem akarnak nótázni*”, így ők lényegében megélhetőségüktől esnek el.⁹³ A Kormányzótanács harmadik rendelete a fegyverviselés szabályaira vonatkozott és az addigi fegyverviselési engedélyeket is érvénytelenítette.

A lakosság körében előforduló nagyszámú kézfegyver, a feszült közhangulat, és az Egerben élők alkohollal (főleg borral) való szoros kapcsolata, valamint a rendeletek kvázi betarthatatlansága a frissen létrejött forradalmi törvényszékeknek sok hivatali munkát adott: Az Egeri Forradalmi Törvényszék által lefolytatott 104 eljárásból a proletárdiktatúra első hónapjaiban 16 illegális fegyverviseléssel, 9 lázítással és közel 30 a szesztilalom elleni kihágással foglalkozott. Ezek az ügyek a forradalmi törvényszéken lefolytatott összes eljárás mintegy 53%-át teszik ki.⁹⁴

A mindennapokban az élelmiszerellátás mellett a lakhatás volt legégetőbb probléma Egerben. A kisajátítások ellenére közel sem tudtak annyi embernek lakást kiutalni, mint ahányan kérelemmel fordultak az Egeri Lakáshivatalhoz.⁹⁵ A kritikus helyzet idővel önkényes lakás elfoglalásokat eredményezett. Előfordult, hogy egy lakásban 3-4 család húzta meg magát, azonban a népegészségügyi kockázatok (többek között az éppen tomboló spanyolnátha) miatt a város idővel rendeletileg szabályozta, hogy hányan lakhatnak együtt.⁹⁶ Az ipari üzemek esetében a köztulajdonba vétel könnyebben ment. Egerben a kevés gyár és nagyüzem miatt a kézműiparból élő alsó középrétegek kevésbé szenvedték meg az ipari kollektivizálást, azonban előfordult az is, hogy a rendeletnek ellentmondóan akár az egy-két segédet foglalkoztató műhelyeket is köztulajdonba vették.

Szintén köztulajdonba kerültek a város oktatási intézményei is. Az egyházi iskolákban hittan helyett szociológiát kellett tanítani, azonban a tanító szerzeteseknek engedélyezték, hogy ezeket a tárgyakat továbbra is ők taníthassák.⁹⁷ A meglévők eltulajdonítása mellett egy agitációs iskolát és külön Propaganda Bizottságot is létrehoztak abból a célból, hogy az új irányelvek szerint képzett agitátorok felvilágosítást adjanak a lakosságnak a „*valós helyzetről*”, és ezzel is

⁹³ Egeri Újság, 1919. március 27. 3.

⁹⁴ MNL HML XVI.501.

⁹⁵ Egeri Újság, 1919. április 19. 3.

⁹⁶ Nagy, 1969. 173-174.

⁹⁷ A ciszterci rend egeri Kat. Főgimnáziumának Értesítője az 1919-1920-as iskolai évről. Eger, 1920. 3-5.

segítsék az új hatalom munkáját.⁹⁸ A Forradalmi Kormányzótanács 5. számú rendelete kifejezetten a rémhírt terjesztők ellen irányult,⁹⁹ de hogy mi is számított tulajdonképpen rémhírnak az nem volt mindig egyértelmű.

Jelencsik János földműves például a március 30-ai munkástanács ülésen tette szóvá a földreform hiányát és a katolikus egyházat ért támadásokat, mire az egri törvényszék 800 korona bírságra kötelezte. Az ítéletet azzal indokolták, hogy a felháborodott földműves hamis hírt terjesztett, mikor állítólag azt mondta, hogy „*a kommunisták elakarják törölni a vallást.*”¹⁰⁰ Pár nappal korábban Gyürky Vidor hitoktatót 10.000 korona megfizetésére ítélték, valamint a város összes iskolájából kitiltották, amiért „szocialista ellenes beszédet” mondott.¹⁰¹ Három hónap fegyházra kapott hamis hír terjesztéséért Kugler Józsefné, dohánygyári munkásnő is, miután nyilvánosan panaszkodott a hús kisebb fejadagjára.¹⁰²

A hatalomváltást követően az áprilisi tanácsválasztás volt az, ami a vármege egyes területein felborzolta a lakosság kedélyeit és sok helyen zavargásokhoz vezetett.¹⁰³ Egerben a választás napja azonban viszonylagos nyugalomban telt. Egyedül Schultz István felnémeti és Enk Márton egri lakost ítélték egy év fegyházra „*a választás komolyságát sértő kifejezés használata*” miatt.¹⁰⁴ Schultzék azon kevesek közé tartoztak, akiknek ügyét a forradalmi törvényszék többszöri fellebezés ellenére sem ejtette.¹⁰⁵

Összességében azt lehet elmondani, hogy a kiadott rendeletek szigorú büntetéseket határoztak meg, de a bíróságok idővel egyre enyhébben ítélték. A törvényszékek élére állított laikusok nem tudtak eligazodni sem az új helyzetben, sem pedig a jog világában. Az ellenforradalmi csoportok erősödésével, majd az április végétől meginduló nyílt szervezkedésükkel a hatalom számára is világos lett, hogy a szigorú büntetésekkel azokat a csoportokat hergeli leginkább, melyeket a cseh és román támadások miatt épphogy meg kéne békíteni és bevonnia a hadseregbe. A nagyobb offenzívák előtt az igazságügyi népbiztos külön levelet küldött az egri törvényszékekre, melyben felszólította a bírákat, hogy mellőzzék a halálos ítéleteket.¹⁰⁶

A sokszor személyes ellentétek miatt elítélt egyszerű emberek mellett volt a társadalomnak két olyan csoportja is, melyre az új hatalom már kezdettől fogva az „*ellenforradalom csíráiként*” tekintett. Ez a helyi klérus és a katonai helyőrség volt.¹⁰⁷ Egerben a klerikalizmus visszaszorítása jelentette az egyik

⁹⁸ Egri Újság, 1919. március 26. 3.

⁹⁹ Egri Újság, 1919. március 26. 1.

¹⁰⁰ MNL HML XVI-501. 1d. 1-2.

¹⁰¹ Egri Újság, 1919. március 26. 3.

¹⁰² MNL HML XVI-501. 1a. 1-2. ill. 6.

¹⁰³ MNL HML XVI-501. 1h-k.

¹⁰⁴ MNL HML-501. 1. l-m. ill. Egri Újság, 1919. április 12. 3. „Hírek”

¹⁰⁵ Nagy, 1969. 172.

¹⁰⁶ MNL HML XVI-501. 2ee. 3.

¹⁰⁷ Egri Újság, 1919. március 27. 1.

legnagyobb feladatot a proletárdiktatúra számára, amit jól mutat, hogy Móricz Zsigmond (akinek szívügye a parasztság sorsa és a földkérdés volt) az áprilisi választásokkal egybeeső egri látogatása során felkereste az egri ciszterek rendházát Kalovits Alajos (Heves vármegye közoktatásügyi népbiztosa) és Hegedűs Márton (a választások megfigyelésére küldött politikai megbízott) társaságában. Látogatásukról egy akkori vezető szerzetes-tanár így írt: „(...) Az igazgatói irodában beszélgettünk egy kis félórát, de annyira más a világnézetünk, hogy egyetlen pontban sem egyeztünk meg. (...) még az író Móricz Zsigának sincsen halvány sejtelve a papság mivoltáról. Mert az volt a téma, mit jelent ez a kitétel: Elhagyjuk az egyházi pályát és világiak leszünk. De azért megígérték, hogy tájékoztatni fogják a népbiztosságot a mi felfogásunkról.”¹⁰⁸

Az egyházat érintő szankciók ellenére a legkomolyabb következményekkel a hagyományos értékek elleni támadások jártak. A több mint egy éve házassági kapcsolaton kívül, de együtt élő pároknak engedélyezték, hogy kapcsolatukat közjegyzőnél törvényesítsék.¹⁰⁹ Az Egri Újságot szerkesztő Somfai János „A nemi élet és a nő” című cikkében pedig eképp fogalmazott: „Nyugodtan mondhatni, hogy a házasság kapitalista rendben erkölcsstelenebb, mint a prostitúció, mert ez nem hazudik. A jövődő társadalomban a mai házassági formára egyáltalán nincs szükség, mert (...) a gyermek az állam vagy a társadalom kitűnő gondozásába kerül. A jövő, nem kapitalista társadalmában a nemi élet nem tenghet túl, nem fajozhat el és nem lehet rosszabb, mint ma (...)”¹¹⁰ Az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulások nem is annyira a háttérben meghúzódó Szmrecsányi érseket, hanem a szigorú erkölcsi és érintkezési szabályokban élő, a katolikus egyházra még mindig tisztelettel tekintő lakosokat irritálták. Nem volt elég, hogy pár hónappal korábban a gyermekek vallásos nevelése vált kérdésessé, újabban a házastársi kapcsolatokra épülő családmódel, a konzervatív egri társadalom alapegysége is veszélybe került.

De nem csak a katolikus vallást és annak prominenseit érték támadások. Az ügyvéd Kánitz Gyulát azt követően ejtették túszul, hogy bátyjával, Kánitz Dezsővel együtt összeverték, lakásaikat lefoglalták és annak értékeit elhordták. Az idősebb Kánitz amellettt hogy bankárként tevékenykedett, a helyi izraelita hitközség vezetője is volt. Kánitzék mellett hasonlóan erőszakos módon inzultáltak további hét zsidó személyt. Az ellenforradalmi szervezkedésbe ezért közülük többen is belefolytak. A politikai megbízottak által meghozott letartóztatási parancsoknak úgy látszik antiszemita indítéka is volt, amit tovább erősít, hogy az Egerben működő „Status Quo” és „Ortodox” zsidó felekezetek házaít teljesen kifosztották.¹¹¹

¹⁰⁸ Tordai Ányos: Egy egri ciszter naplója. (Kézirat) alapján idézi Szokodi, 1959. 654-655. Kiemelés az eredetiben.

¹⁰⁹ Egri Újság, 1919. március 26. 1.

¹¹⁰ Egri Újság, 1919. április 27. 2.; ill. Kálnoky, é.n. 91-92.

¹¹¹ http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&event_id=878&tmpl=itr&Itemid=195 (utolsó megnyitás: 2018. 10. 16.)

Az ellenforradalmi bázis további nagy csoportját a tisztikar jelentette. Áprilistól megkezdődött körükben az aktív szervezkedés. Több katonatiszt kapcsolatba került a betiltott ellenforradalmi szervezetekkel (MOVE, ÉME), valamint április közepén az iglói géppuskás ezred részéről az egri laktanyába érkezett Németh János, aki Mészöly Gézával és Milassin Kornéllal tárgyalt egy közös haderő létrehozásáról, mellyel a Kommün megdöntését és a Felvidék felszabadítását tervezték.¹¹²

A város külső területein élő, a közügyek iránt még mindig közömbös egri parasztok számára a hatalomváltás alig hozott bármi kézzelfogható pozitívumot. Mindennapos problémának számított az élelmiszerhiány, melyet az új városvezetés kezdetben önkéntes beszolgáltatással, majd rekvirálással akart megoldani. A rendeletek ellenére a rossz munkamorál és a beruházásokhoz szükséges tőke hiányából fakadó munkanélküliség továbbra is komoly problémát jelentett. Mindezekon túl bizonyos szociálpolitikai szempontból pozitív intézkedések is születtek, ezek azonban nem voltak elegendők ahhoz, hogy a kommunisták szilárd társadalmi bázisra tegyenek szert.

Ellenforradalmi megmozdulások

Április utolsó napjaiban többször gyűltek össze a város főterén egri asszonyok, hogy tiltakozzanak a sűrűsödő letartóztatások és rekvirálások ellen. Május elsején viszont a város elöljárói díszes külsőségek között készültek a munka ünnepére. Ennek keretein belül a legnagyobb éhínség és gabona hiány közepe az egri Direktórium tizennégy vagon lisztet akart a fővárosba szállítani ajándék gyanánt a Forradalmi Kormányzótanácsnak.¹¹³ Hasonlóképp rendelkeztek az Egerben őrzött értékpapírok elszállításáról és a dohánygyár kiürítéséről is, melyet a cseh hadsereg közeledésével indokoltak, mely ekkor már az Egerrel közvetlenül szomszédos Szarvaskőnél állomásozott.¹¹⁴

A kialakult feszült hangulat miatt a délutáni ünnepség megtartásáról a direktórium végül lemondott. Délután hat órakor ellenforradalmi tisztek egy csoportja, valamint a város köztisztjeletben álló polgárai megegyeztek Lájér Dezsővel, hogy a várost felkészítik a megszállására. Lájér még abba is belement, hogy egy parlamenterekből álló csoportot küldjenek tárgyalni a csehekkel, ha azok a város határához érnek.¹¹⁵ A Direktórium másik meghatározó tagja, Kolacskovszky Lajos még koradélután elmenekült a városból, így baloldali vezetők helyére Jankovics Dezső volt polgármester, Szita Mihály alezredes és Isaák Gyula egykori alispán személyében új Direktórium került.¹¹⁶

¹¹² MNL HML XVI-501. 2x. 7.

¹¹³ Békássy, é.n. 10.

¹¹⁴ Kálnoky, é.n. 97-100.

¹¹⁵ Kálnoky, é.n. 104.

¹¹⁶ Egri Újság, 1919. május 4. 1.

A megszállás közelsége miatt a város régi/új vezetői átruházták a hatalmat a katonai parancsnokságra. Ez a parancsnokság egy külön polgári hatóságot küldött a város határába, hogy az ideérkező csehek személyesen kérjék a város és annak lakosságának megóvására. A megmozdulást szervezők nem a fegyveres önvédelemben, hanem egyfajta „passzív kollaborációban” látták a kritikus helyzet megoldásának lehetőségét. Ahogy az általuk kiadott felhívásban olvasható: „(...) A megszálló seregek egészen szorosra vonták körülöttünk a gyűrűt, úgy hogy a további fegyveres vérontásnak semmi értelme. Az ország lakosságának s így Eger város népének is most már csak egyetlen feladata és kötelessége van: - Megőrizni a belső rendet, nyugalmat és békességet. Ha mindenki egyetértőleg egyesül ebben a törekvésben akkor senkinek és semminek nem lesz baja, senki testi és vagyoni biztonságában kár nem esik és ezt a fegyelmet, nyugalmat a megszálló csapatok is respektálni és tisztelni fogják.”¹¹⁷

Az ellenforradalmi hatalomátvitelre tehát azért volt szükség, hogy a várost és annak lakosságát a betolakodó hadsereg lehetőleg megkímélje. Ennek érdekében a város katonai főparancsnoka, Szita Mihály kijárástiltalmat, általános szesztilalmat és valamennyi fegyver beszolgáltatását rendelte el. A Vörös Hadsereg Katonai Főparancsnoksága azonban hamar tudomást szerzett az egeri eseményekről és utasította Tormássy Károly Mezőkövesden állomásozó közel 300 fős különítményét, hogy vonuljon be Egerbe. Mire a különítmény a város határához ért a városvezetés informálta őket, hogy szó sincs ellenforradalomról csupán a cseh hadsereg megszállására készült fel a város. Tormási ennek biztosítékeként túszokat követelt Jankovics Dezső, Isaák Gyula és Szita Mihály személyében.

A Tormássy-különítmény az egeri líceumnál 1919. május 3-án.
(MNL HML IV-417/60. 2403.)

¹¹⁷ Uo. 1-2.

A megmozdulásban résztvevő valamennyi személy ekkora már belátta az ellenállás hiábavalóságát.¹¹⁸ Estére kiadtak egy parancsot, melyben valamennyi tisztet felszólítottak, hogy a város északi határában található várállomásról különvonattal induljanak a csehekhez menedéket kérni és lehetőség szerint onnan próbálják meg segíteni a város megszabadítását a Kommüntől.¹¹⁹

A Tormássy-különítmény bevonulása után, a május 4-én megtartott össz-szakszervezeti értekezlet új direktóriumot választott. Május 6-ára a nyugalom szinte teljesen helyre állt a városban, így a hadsereg átszervezése és a front alakulása miatt Tormássy különítményével észak felé vonult. Helyére a hatvani ellenforradalmat véres tűzharcban leverő Jakab Rudolf érkezett kispesti munkásokból álló különítményével, valamint a Heves Vármegye élére kinevezett Jackwerth Edével. Másnap Jackwerth átvette hivatalát, mint a vármegye teljhatalmú kormánybiztosa. Első intézkedéseivel módosította a városi és vármegyei irányítótestületek személyi összetételét. Az ellenforradalomban kompromittálódó Lájér Dezsőt megfosztotta minden tisztségétől, de az elmenekült, majd visszatért Kolacs kovszky Lajost sem engedte a város ügyeinek közelébe, csupán a kiüresedett alispáni tisztséggel elégedtetett meg. Jackwerth május 20-ig egyszemélyben, teljhatalommal irányította a város és a vármegye ügyeit.¹²⁰ Május végétől ugyan névleges teljhatalommal nem rendelkezett, de az egykori közhivatalnokokból álló új direktórium továbbra is súlytalan maradt mellette. A városi döntéshozó testületeket és a közigazgatást is úgy szervezte át, hogy az a csehek kiszorítására törekvő magyar vörös hadsereget támogassa minden erejével.

Molnár Dániel, egykori vasmunkás személyében április közepén külön politikai megbízott érkezett a városba, aki szigorúan igyekezett betartatni a kiadott rendeleteket és valamennyi politikai fogoly bebörtönzése is nevéhez köthető.¹²¹ Molnár a májusi hatalomátvétel kísérlete után végképp igyekezett megtisztítani a várost az ellenforradalmi elemektől, amiben segítségére volt Gulyás János és Török János, kiket a Cserny-különítmény tagjaiként küldtek le Budapestről, hogy a kihallgatásokat végezzék.¹²²

Az „ellenforradalmi város” vezetői és pár kalandor lelkületű ember mellett több jelentős közéleti személyiséget és egyházi vezetőt sem kerülte el a megtorlás. A Tormássy-különítmény tagjai túszként Szmrecsányi Lajos egri érseket, Breznay Imre jogakadémiai tanárt, Ridarcsik Imre, Török Kálmán és Kriston Endre kanonokokat, valamint Kánitz Gyulát is Füzesabonyba szállították. Egy napi várakozás után azonban valamennyiüket felmentették és hazaküldték.¹²³

¹¹⁸ Egri Újság, 1919. május 6. 1-2.

¹¹⁹ Nagy, 1955. 30.

¹²⁰ Május 20-tól, mint a vármegye kormányzótanácsi biztosa volt hivatalban. Bán, 2011. 225.

¹²¹ Kálnoky, é.n. 84-86.

¹²² Békássy, é.n. 14-15.

¹²³ Békássy, é.n. 13-14.

A legszigorúbb megtorlásra a fegyveres felkelést előkészítő tisztek számíthattak. Május 3-án Tormássy leszereltette a várba menekült, ott ellenálló csendőröket. A Kossuth Lajos utcán működő akkori börtön idővel megtelt, így ezt követően a foglyok bebörtönzésére alkalmas internálótábort létesítettek a vár területén.¹²⁴ A tisztek közül Szita Mihálynak sikerült a csehekhez menekülnie. Ugyancsak a csehekhez igyekezett Milassin Kornél és Reisz Frigyes hadnagy is. Nagyvisnyó határában azonban elfogták az autón menekülő katonákat. Reiszet ezután Dédestapolcsányon (akkor még Dédes) agyonlőtték, Milassinak pedig sikerült az utolsó pillanatban megszöknie, a proletárdiktatúra bukásáig bújkált.¹²⁵

A többségi polgári lakosságot Tormássyék nem inzultálták. Az ellenforradalmi hatalomátvétel főleg a belvárosra koncentráldott, a főbb események az itt található hivatalokban és köztereken zajlottak le. A csehek előre nyomulása miatt azonban már a város vonzaskörzetébe szorosan tartozó területek is veszélybe kerültek, mely már érintette az ott élő lakosságot is.

Május első napjaiban Eger és szélesebb környékének jelentősége katonai szempontból felértékelődött. Mivel Heves vármegye pont ott helyezkedett el, ahol a megszálló román és cseh csapatok egyaránt könnyen megközelíthetők voltak, így a Vörös Hadsereg átszervezése miatt sok katona érkezett a környékre (főleg Hatvanba és Vámosgyörkre).¹²⁶ Emellett az Eger közvetlen környezetét érintő harcok a sikeres „északi hadjárat” nyitányát is jelentették. Épp ezért a területet védő 5.hadosztály alá tartozó csapatok Eger környéki sikerei országos visszhangot nyertek. Böhm Vilmos, a hadsereg főparancsnoka pedig nyilvános dicséretben részesítette a harcoló katonákat.¹²⁷

A csehek azonban rögtön támadásba lendültek és május 11-e estéjére már Eger alatt álltak. A megszálló csapatok másnap reggel ágyútűz alá vették a várost.¹²⁸ A csehek támadása miatt az 5. hadosztály vezérkara Eger feladása mellett döntött. A déli órákban érkezett meg Stromfeld Aurél parancsa, melyben leszögezte: „*Védelmi vonal vételéről szó sem lehet, az ellenséget támadólag kell visszaverni.*”¹²⁹ Másnap visszatértek az előző nap eltávozott zászlóaljok, kiegészülve az 5. hadosztály más alegységeivel. A várostól északra, Eger és Felnémet között lezajlott ütközetben sikerült a cseheket Felnémeten túlra szorítani, de május 20-áig még tovább folytak a harcok a Bükkben.

Az Egertől észak, észak-keletre folyó kisebb harcok meggyőzték a vezérkart arról, hogy a csehek ellenállóképessége gyenge. A felvidéki hadjárat előkészítésének érdekében május 19-én a városba érkezett Landler Jenő, mint a Vörös Hadsereg III. hadtestének parancsnoka, aki Egerből a frontra indult csapat-

¹²⁴ Csiffáry, 1981/b. 122-123.

¹²⁵ Egri Újság, 1919. május 6. 1.

¹²⁶ Nagy, 1957. 199-200.

¹²⁷ Nagy, 1969. 197.

¹²⁸ Nagy, 1957. 202-203.

¹²⁹ Nagy, 1952. 49.

szemlére.¹³⁰ Két héttel később tömegek ünnepelték a Vörös Hadsereg győzelmét a város főterén.¹³¹ A külső veszély elmúltával azonban újra felerősödtek a városon belüli társadalmi és gazdasági problémák.

A kormány belpolitikája, az ország tragikus külpolitikai helyzete és a hétköznapok emberének életét is megnehezítő katasztrofális gazdasági állapot miatt a forradalmi átalakulás híveinek száma 1919 közepére drasztikusan lecsökkent. Május 15 és június 15-e között kétszer annyi ellenforradalmi megmozdulás történt az országban, mint az azt megelőző két hónapban összesen.¹³² E megmozdulások között Eger is megtaláljuk. Június 22-én a városháza előtti főtéren több ezer ember gyűlt össze, azzal a céllal, hogy végkép megdöntse a kommunista uralmat Egerben. A májusi kísérlettel ellentétben június végén azonban már egy aktív, társadalmilag és politikailag is heterogén tömeg cselekedett és nem pedig egyes elit csoportok tagjai.

E megmozdulásban gazdasági és társadalmi tényezők egyaránt szerepet játszottak. A város számára komoly gondot jelentett az 1919 tavaszától folyamatosan jelentkező, a nyári hónapokra óriási méreteket öltő aprópénzhiány. A Tanácsköztársaság idejére lényegében csak az aprópénznek volt igazi értéke, amelyet ebből kifolyólag a civil lakosság igyekezett magánál tartani. Mindez a helyi gazdaságban károsan hatott. Az egri Direktórium igyekezett rendeleti úton orvosolni a problémát, de a pénzhiány kellő indokot szolgáltatott arra is, hogy megkezdjék az elrejtett pénzek rekvirálását a lakosságtól. Május-június fordulóján a noszvaji Galassy-kastélyból foglaltak le jelentős összegű aprópénzt (továbbá értéktárgyakat, műkincseket és élelmiszert), megtorlásként pedig a nagy tiszteletnek örvendő nemesi család több tagját bebörtönözték.¹³³ Pár nappal később a boconádi Gosztonyi-kastélyból foglaltak le ingóságokat.¹³⁴ Egerben nem volt olyan kastély, ami a hagyományos arisztokrata, vagy nagypolgári családok valamelyikéhez köthető. A városon belül hasonló anyagi helyzetben egyedül az érsekség volt, melynek vagyonát ekkor már lefoglalták. Nyár elején az alsópapság és a szerzetesrendek kerültek sorra.

A június 22-én lezajló ellenforradalmi megmozdulás egyik legfőbb kiváltó oka az egri szerzetesrendek feloszlására és vagyonuk elkobzására vonatkozó rendelet volt. A rendek vagyonának rekvirálásától ugyanazt várták, mint az érsekség, vagy a Galassy és Gosztonyi család kifosztásától: a város katasztrofális anyagi helyzetének mérséklését. Ráadásul a direktórium antiklerikalizmusa ellenére a június 19-én megtartott Úrnapi körmenetre több ezer fős tömeg gyűlt össze. Egy eseményeket átélt szemtanú szerint Jackwerth Ede, mint a

¹³⁰ Egri Vörös Újság, 1919. május 20. 2.

¹³¹ Egri Vörös Újság, 1919. június 5. 1.

¹³² Romsics, 2005. 131-132.

¹³³ Egri Vörös Újság, 1919. május 31. 1.

¹³⁴ Nagy, 1969. 223.

város első számú kommunista vezetője keserűen jegyezte meg mikor a hömpölygő tömeget szemlélte: „ez az a szakszervezet, amelyikkel nem bírunk.”¹³⁵

Másnap kihirdették a szerzetesrendek feloszlításáról és azok vagyonának lefoglalásáról szóló rendeletet. A helyi ferences rendiek kérelmezték a városi Direktóriumtól, hogy vagyonuk beszolgáltatására két nap haladékot kapjanak, aminek a döntéshozók eleget is tettek.¹³⁶ Ez a két nap elegendő volt arra, hogy az egyház iránt még mindig lojális egri lakosság június 22-én az egri városháza előtt összegyűljön. A több ezer fős tömegben nem egy embernél fegyver is volt. Amikor kiderült, hogy a tüntetéssel egyidőben a városi Direktórium ülészik az épület tanácstermében, a tömeg megpróbált bejutni a városháza egyik oldal bejáratán.¹³⁷

A zavargással egyidőben keletkezett sajtóbeszámoló szerint a tömegből valaki tüzet nyitott az épületet őrző vöröskatonákra, akik közül a huszonkét éves Farkas Samu meghalt, amire válaszul a vörösőrök tüzet nyitottak a tömegre. A tüntetők közül ketten életüket veszítették, öten pedig súlyosan megsebesültek.¹³⁸ Komoly traumát jelenthetett valamennyi szemtanúnak, hogy a fiatal földműves Liskai Ferenc mellett a kilenc éves Prokai Erzsébet volt az események halálos áldozata. Három nappal később ezek kísérték az elhunytakat végső nyughelyükre. Az Egri Direktórium valamennyiük temetését több ezer koronával támogatta és mindnyájukat katolikus szertartás keretein belül búcsúztatta. A papi gyászbeszédet követően Jackwerth Ede mondott beszédet, majd zsoltárok következtek, végül az internacionálé eléneklésével zárult a temetés.¹³⁹ Mindezek a momentumok jól jelzik, hogy Egerben a proletárdiktatúra vallásellenes agitációja hatástalan maradt, továbbá hogy a katolikus lakosság megtúrta a világi hatalom szocialista szimbólumainak keveredését egy keresztény rítussal.

A fegyveres összetűzést követően ostromállapotot rendeltek el és a város több pontján razziákat tartottak, melyek során két embert vettek őrizetbe ellenforradalmi szervezkedés vádjával. Június végén az Egri Forradalmi Törvényszék halálra ítélte Erdély Mihályt és Mihály Jánost, akiknél a razziázó munkásszázad tagjai egy frontról származó, hatástalanított kézigránátot találtak.¹⁴⁰ A vádlottak kegyelmi kérvényt nyújtottak be a Forradalmi Kormányzótanácshoz, a népbiztosok azonban elutasították azt. Büntetésüket végül hat év közmunkára enyhítette az Egri Törvényszék, de a Kommün közeli bukása miatt egyikük esetében sem hajtották végre azt.¹⁴¹

¹³⁵ Kálnoky, é.n. 127-128.

¹³⁶ MNL HML XII-4/19. 35. d. 3.

¹³⁷ Nagy, 1955. 36-37.

¹³⁸ Kolacskovszky, 1969. 53.; ill. Egri Vörös Újság, 1919. június 24. 1-2.

¹³⁹ Egri Vörös Újság, 1919. június 26. 1.; ill. Egri Vörös Újság, 1919. június 28. 1-2.

¹⁴⁰ MNL HML XVI-501. 3y. 14-19; ill. 25.

¹⁴¹ Varga- Szücs- Imre, 1986. 454-455.

A román megszállás

Július 27-én az egri Direktórium hivatalos jelentésben értesült arról, hogy a románok végképp visszaszorították a Vörös Hadsereget a Tisza bal partjára. Július 30-án Jackwerth Ede, mint Hevesmegye kormányzótanácsi biztosa személyesen utazott a frontra, hogy saját szemével győződjön meg a jelentés valóságtartalmáról. Visszatérését követő másnap érkezett meg a hír, hogy a román hadsereg előőrsei Eger déli határában várják a város parlamentereit.¹⁴² A román hadsereg még aznap bevonult a városba. A vasútállomás és a város északi részén apróbb tűzharcok alakultak ki a megszállók és a menekülő vörös katonák között.¹⁴³

Augusztus 4-én plakátok lepték el Eger utcáit, melyeken a román megszálló csapatok parancsnokai tudatták a lakossággal, hogy az 1918. november 1. előtti viszonyokat állítják vissza.¹⁴⁴ A közigazgatási életben bekövetkezett restaurációnak köszönhetően a város élére újra Jankovics Dezső polgármester, Trak Géza főjegyző és Friedl Gyula rendőrfőkapitány került, kinek tisztségét pár nap múlva Bánó Iván vette át. Bánó irányításával szerveződött meg egy egykori csendőrökből, rendőrökből és honvédekből álló karhatalmi osztag, melynek elsődleges célja a helyi baloldali személyek felkutatása és bebörtönzése volt. A karhatalmi osztag a román parancsnokság felügyeletével működött.¹⁴⁵

A megszállást követően a leginkább érintett vezetők elmenekültek a városból. Az elmenekült személyek között ott volt Jackwerth Ede egykori kormánybiztos is, akit társaival csak hetekkel később fogtak el Budapesten.¹⁴⁶ A letartóztatás során közel másfél millió korona készpénzt találtak náluk.¹⁴⁷ Szerencsésebb volt Molnár Dániel, aki ugyanúgy tűzharcba keveredett menekülés közben, de végül sikerült cseh területre menekülnie és végül nem állították bíróság elé.¹⁴⁸ Az egri vörös katonák bizalmi férfiát, Cvancziger Lajost pedig Pápán fogták el egy letartóztatott kommunisták számára létrehozott internáló táborban, ahol azonban nem rabkét, hanem felügyelőtiszként tevékenykedett.¹⁴⁹

Az Egerben élő baloldali személyek azonban nem érezték bűnösnek magukat, épp ezért nem is menekültek el. A román parancsnokság augusztus 5-én elrendelte a Szocialista Párt egri szervezetének feloszlását és vagyonának elkobzását. Másnap éjjel elsőként Giffka Ferencet a városi munkástanács elnökét és a közigazgatási szakosztály vezetőjét tartóztatták le, majd a városban több évtizede tevékenykedő mérsékelt, bár a Tanácsköztársaságban is komp-

¹⁴² Kálnoky, é.n. 128-130.; ill. Csiffáry, 1984/a. 183.

¹⁴³ Szántó, 1958. 331.

¹⁴⁴ Egri Népszó, 1919. augusztus 7. 2.

¹⁴⁵ Nagy, 1979. 331-333.

¹⁴⁶ Egri Népszó, 1919. augusztus 8. 2.

¹⁴⁷ Egri Népszó, 1919. augusztus 19. 2.

¹⁴⁸ Egri Népszó, 1919. augusztus 27. 2.

¹⁴⁹ Egri Népszó, 1919. szeptember 12. 2.

romitálódott szociáldemokratákat, úgymint Lájér Dezsőt, Vályi István és a hónapok óta visszavonult Fischer Manót vették őrizetbe.¹⁵⁰

Az egykori vezető személyiségek elfogása után az egyszerű hivatalnokokat, gépírónőket, és pedagógusokat sem kerülte el a megtorlás. Az első két hétben 109 személyt tartóztattak le vármegyei szinten és szállítottak Egerbe. Ez a szám október elejére 450, november elejére pedig 530 főre duzzadt,¹⁵¹ aminek köszönhetően a város börtönei megteltek és a vár török korban kialakított pincéibe zárták az újabb és újabb foglyokat. A várban fogvatartottak körülményei hamar nyilvánosságra kerültek. Októberben közel száz egri asszony kereste fel személyesen a Friedrich-kormány igazságügy miniszterét, akik elpanaszolták neki, hogy nem látogathatják férjeiket, a börtönbeli ellátásuk pedig már egészségüket veszélyezteti.¹⁵² A Népszava a sűrűsödő panaszok hatására több cikkében is írt az egri fogvatartottak körülményeiről.¹⁵³ Ezekben a cikkekben inkvizíciós kínzásokról, nők megbecstelenítéséről és kiéheztetésről is olvashatunk. A cikkek hatására a klérus befolyása alatt álló Egri Népújság visszautasította a Népszava vádjait, ugyanakkor többször szólította fel a törvényszékeket, hogy keményebben járjanak el a gyanúsítottakkal szemben.¹⁵⁴

Augusztus közepén a vádlottak ügyeinek tárgyalására Vésztörvényszékeket állítottak fel. A testületek (melyeknek tagjai tapasztalt jogi gyakorlattal bírtak) augusztus 18-án kilenc kommunistára mondtak ki a halálos ítéletet.¹⁵⁵ A román trónörökös Egerben tartózkodása¹⁵⁶ miatt végül csak két halálos ítélet született. Nemezc Józsefet, a gyöngyösi direktórium tagját 1920 júniusában, míg Nagy Józsefet, a 39. dandár parancsnokát 1921 februárjában végezték ki. Az elítéltek túlnyomórésze átlagban másfél éves börtönbüntetésre számíthatott. A Tormásy-különítmény letartóztatását a Friedrich-kormány által felállított Államrendőrség végezte.¹⁵⁷

Pár nappal később a román parancsnokság az egykori csendőrökből álló karhatalmi osztag felosztatását is fontolóra vette, miután augusztus 22-én két karhatalmista járőr egy összeszólalkozást követően meggyilkolt két román katonát Eger belvárosában.¹⁵⁸ Az elkövetőket másnap kivégezték, a román parancsnokság pedig kétszázezer korona hadisarcra kötelezte a várost, melyet a szorult anyagi helyzetben csak közadakozásból tudtak kifizetni.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Egri Népújság, 1919. augusztus 7. 2.

¹⁵¹ Nagy, 1978. 334.

¹⁵² Népszava, 1919. október 12. 4.

¹⁵³ Népszava, 1919. november 7. 5.

¹⁵⁴ Népszava, 1919. október 15. 2.; Egri Népújság, 1919. október 20-21. 1.; ill. Egri Népújság, 1919. november 26. 3.

¹⁵⁵ Szántó, 1958. 335-337.

¹⁵⁶ Egri Népújság, 1919. augusztus 13. 1.; ill. Egri Népújság, 1919. augusztus 22. 1.

¹⁵⁷ Varga, 2015. 26-27.

¹⁵⁸ Egri Népújság, 1919. augusztus 23. 2.

¹⁵⁹ Egri Népújság, 1919. augusztus 24. 2.

Továbbra is égető probléma volt a lakáshiány Egerben. Míg a város lakhatási kapacitása az itt élő harmincezer emberre volt biztosítva, addig egy rögtönzött felmérés szerint 1919 nyarának végén több mint negyvenötezer ember tartózkodott Egerben, akiknek lakhatása és ellátása a megszálló román csapatokon túl plusz terhet jelentett.¹⁶⁰ A lakhatási válság nyomán erős antiszemita indulatok törtek fel, melyet jól példáz az Egri Népujság cikke: „(...) csak egy függő kérdéstről akarunk szólni: a nem kívánatos idegenek legsürgősebb eltávolításáról. (Zalatt) Értjük a galíciai zsidókat. Ez a fajzat valósággal ráfeküdt Magyarországra és így Egerre is, mint a polip, vagy pióca az áldozatára. Betolakodott a lakásokba és nagymértékben hozzájárult a lakáshiány növeléséhez. Itt eszi előlünk az élelmet, amelyet bármily áron képes megfizetni. Rendkívül megnehezíti a megélhetést avval, hogy a lánckereskedelem csaknem az ő kezében van. Gazdagszik, vagyonosodik de közterheinkben alig vesz részt, jóllehet reánk nézve ő maga a legsúlyosabb közteher. (...) Nem szabad itt hivatkozni emberszeretetre, mert hiszen ezt a magasztos őrzést gúnyolja az ő egész életük. Egyszerűen meg kell szabadítani tőlük a várost, mint ahogy irgalmatlanul pusztítjuk a kártékony élősdieket.”¹⁶¹

Érdekes mód a xenofób-antiszemita nézőpont a Tanácsköztársaság alatt sokat szenvedett helyi zsidó hitközségeket is jellemezte. Az egykoron túszul ejtett Kánitz Dezső többször kikelt a városban tartózkodó idegenek ellen, csak úgy mint saját közösségének azon tagjai ellen, akik a Népszavát olvasták, sőt a proletárdiktatúra bukását követően rögtön kiutasította családtagjaikkal együtt azokat a hitközségi tagokat, akik csak a legkevésbé is kompromittálódtak a kommunista hatalomban.¹⁶²

A közéletet követően a szellemi élet megtisztítása is elkezdődött. Augusztus folyamán mintegy fél vagon kommunista szellemiségű könyvet, újságot és szórólapot gyűjtöttek össze, melyeket azt követően bezúztak.¹⁶³ A szent István napi körmeneten sajtótudósítások szerint tizenötezer egri polgár vonult fel¹⁶⁴, az ünnepségeket követően pedig a város díszpolgári címet adományozott Szmrecsányi Lajos érseknek, míg az emigrációban lévő Károlyi Mihályt, mint a „magyar nemzet megrontóját” megfosztotta attól.¹⁶⁵

Augusztus 24-én az újjáalakult keresztényszocialista szervezetek támogatásával megalakult a Keresztényszocialista Párt szervezőbizottsága is, mely három hónap múlva koalíciót alkotva a többi helyi keresztény csoportosulással létrehozta a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának (KNEP) helyi szervezetét. Az 1920 januárjában megtartott választásokon ez a párt Dr. Nagy Jánost jelölte képviselőnek, aki győztesként 1926-ig képviselte a várost az országos törvényhozásban.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Egri Népujság, 1919. augusztus 12. 2.

¹⁶¹ Egri Népujság, 1919. augusztus 27. 2.

¹⁶² Egri Népujság, 1919. augusztus 20. 2.; ill. Orbánné, 2001. 105.

¹⁶³ Egri Népujság, 1919. augusztus 8. 2.; ill. Egri Népujság, 1919. augusztus 17. 2.

¹⁶⁴ Egri Népujság, 1919. augusztus 22. 1.

¹⁶⁵ Egri Népujság, 1919. augusztus 23. 1.

¹⁶⁶ Nagy, 1978. 334-335.

Felhasznált források és szakirodalom

- A ciszterci rend egri Kat. Főgimnáziumának Értesítője az 1919-1920-as iskolai évről. Eger, 1920.
- Az egri Kath. Legényegylet működése az 1860-dik év szeptember 8-án tartott ünnepélyes megnyitásától 1861-dik év végéig. Eger, 1862.
- Bán Péter (szerk.): Heves Megye történeti archontológiája (1681-) 1687-2000. Eger, 2011.
- Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után. Budapest, 1931.
- Berend T. Iván - Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Budapest, 1973.
- Bihari Péter: Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországn. Budapest, 2008.
- Breznay Imre: Az Egri Kaszinó százéves története 1833-1933. Eger, 1934.
- Csiffáry Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság néhány Heves megyei szerve és pecsétje. Egri Múzeum Évkönyve, 1977/15.
- Csiffáry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete 1919. március 21. előtt. A Heves Megyei Levéltár közleményei, 1981/10. (Csiffáry, 1981/a.)
- Csiffáry Gergely: Internáló tábor az egri várban 1919-1921. Heves Megyei Propagandista, 1981/12. (Csiffáry, 1981/b.)
- Csiffáry Gergely: A magyar Tanácsköztársaság Heves megyei szervei és pecsétjei. Az egri múzeum évkönyve, 1982/19.
- Csiffáry Gergely: A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918- 1919). In.: Heves Megye a Tanácsköztársaság idején. Emlékkönyv a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. Szerk.: Nagy József. Eger, 1984.
- Csűrös András Jakab: Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos időben. Doktori disszertáció. Károlyi Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2017.
- Dancza János: Heves megyei internacionalisták a nagy októberi szocialista forradalomban. Az Egri Múzeum évkönyve, 1969/6.
- Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, 1968.
- Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Budapest, 1978.
- Kálnoky István: A proletárdiktatúra története Egerben. (Kézirat) HML IV-417/60. 2344.

- Kolacskovszky Lajos: Az „őszirózsás“- forradalom és Kommün Heves megyében. Visszaemlékezések. Eger, 1969.
- Kozári József: Adalékok a filoxéra-pusztításának Eger város gazdaságára gyakorolt hatásához. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis nova series Tom., 1982/16.
- Milei György: A Kommunista Magyarországi Pártja megalakulásának történetéhez. Párttörténeti Közlemények, 1958/4.
- Magyar Statisztikai Közlemények 48. kötet. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész.
- A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. I-II. rész. Gazdacímtár.
- Nagy Kálmán: Stromfeld Aurél. Budapest, 1952.
- Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében. Heves Megyei Füzetek 2. sz. Eger, 1955.
- Nagy József: A magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves Megye területén. Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve, 1957/3.
- Nagy József: A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves Megyében (1918-1919). Dokumentumgyűjtemény. Eger, 1969.
- Nagy József: Eger története. Budapest, 1978.
- Nagy József: A Heves megyei munkásság harcai az 1905-1906-os belpolitikai válság idején. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova series Tom., 1979/15.
- Németi Lajos: Egy internacionalista visszaemlékezései. 1917-1919. Budapest, 1972.
- Orbánné Szegő Ágnes: A Heves megyei zsidóság története a XVIII. századtól a Holocaustig. Tiszafüred, 2001.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2005.
- Szántó Imre: A fehérterror rémuralma Heves Megyében. 1919-1921. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1958/4.
- Szecskó Károly: Adalékok az Egri Dohánygyár munkásmozgalmainak történetéhez (1904—1920). Borsodi Szemle, 1962/2.
- Szecskó Károly: Az 1918-'19-es forradalmak egri eseményeinek irodalma. Eger, 1968.
- Szecskó Károly: Az egri kolping család. A katolikus legényegylet története (1860-2010). Eger, 2010.
- Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918—1919-ben. Budapest, 1963.

- Szokodi József: Heves megyei adatok a tanácsköztársaság történetéhez. Gyöngyös a két forradalom idején. Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1959/5.
- T. Boros László: Magyar politikai lexikon (Magyar politikusok) 1914-1929. Budapest, 1929.
- Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában. Eger, 2011.
- Tóth Marcell: Németi Lajos, a „Vörös Forrest Gump”. Képek, kérdések, kiegészítések, kritikák egy kommunista életútjához. Hódmezővásárhely, 2019.
- Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon. Politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Budapest, 2015.
- Varga János – Szücs László – Imre Magda: A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei. 1919. Budapest, 1986.